

ROH
pracoviště
OLOMOUC
563
2

Archiv pohádek, pověstí, obyčejů, starožitností
na Záhoří a Pobečví.

Časopis lidopisný. Vychází měsíčně v Týně u Lipníka.
Číslo za 5 halíře. — Poštou v Rakousko-Uhersku celoročně 1 kor.

ROČNÍK VI.

Leden 1910

ČÍSLO 1.

Z pravěku a předvěku Záhoří a Pobečví.

Ve sbírkách muzeí v Hranicích, Přerově, ve vlasteneckém Olomouci i soukromných spátrání lze množství starožitností tohoto kraje a ze zpráv tisknutých o těchto lze si snadno utvořit obraz jeho místopisný v dávné době. Ještě v IX. stol. šla obchodní cesta Pobečvím z Olomouce k Vel. Týnci, od Hradiska nad touto osadou vedla na Vacanovice, Tršice, Lázníky, Veselíčko*) Újezd Dolní, Bohuslávky, Loučka, Podhoří, Milenov, Velká k Hradisku u «Železné brány» za Bělotínem v délce 35 km. Po celé délce nalezeno většinou za pouhé náhody veliké množství starožitností z doby kamenné, až železné, že by muzeum v Hranicích je neobsáhlo. Skvělý výsledek měl by soustavný výzkum kraje tohoto. Lid ve všech osadách, jako i po celém Záhoří jsou haluzí Hanáků a to od nepaměti. Hranice před XI. stol. byly pokryty lesem. Na Záhoří bylo od pravěku živo, nebo přes tuto vysočinu moravskou na patě Valašska krásného vedla kupecká cesta z Velehradu na Mařatice, Bílovice, Malenovice, Holešov—Bystřice, Osičko, Komárné, Kelč; nebo Libosváry, Všechovice, Kelč, Němetice, Hustopeč, Jičín, Příbor, Těšín do Ruska. Od Kelče šla odbočka na Horní Těšice, Ústí, Černotín, Špičky k Železné bráně u Bělotína a dále na Opavu, Opolí do Krušnice na jezeře Goplo, která byla Polskému národu Velehradem. Jiná odbočka vedla od Komárna na Kunovice, Loučku, Bránky, Krásno, Zašovou k Rožnovu na památný Radhošť a odtud na Frenštát, Palkovice, Frýdek Těšín, Kaliž, Gdansk.

*) Žili zde lidé té doby snad v mnohé radosti a veselí, nebo jsou zde: Radslavice (rádi slavili), Radvanice (radovali se), Veselíčko a Skoky. Na Záhoří, že na Soběchlebsku měli dosti chleba, mají též Radotín. Tak usoudil Dr. František Brzobohatý v Lipníku.

Zbytky osad z mladší doby kamené, 2000 let asi staré jsou na Pobečví: Hradisko u Týnce, Neplachov nad Dolním Újezdem a Hradisko nad Železnou bránou u Bělotína. Na Záhoří: Hradisko Týnské v němž byl v 13 stol. vystaven Helštýn; Hradisko u Choryně, Hrad nad Loučkou-Podolí, Hostýnské hradisko velkolepé a hlavou všech širého kraje, Hrad nad Přílepy, Hrad nad Dřevohosticemi u Kostelce, Obránsko u Kladník a hradisko u Hlinska nad Lipníkem. U všech v blízkosti jsou mohyly spálených těl zemědělných předků našich, jejichžto popel vložen v popelnicích; v mužských kamené zbraně, u ženských přesleny, ozdoby, misečky a hrnky s pokrmy. Jsou to známky jejich víry v nesmrtelnost duše. V této době r. 180 po Kr. P. připomíná v Alexandrii, v Egyptě, Ptolémeus, že zde žili Zágorci. (Šafařík, Starožitnosti str. 944): Ζάγοροι. Jeho vrstevník blízký Eustathius připomíná za Tatrami (Karpaty) národ Ζάγοροι. Starodávná cesta z Týna do Paršovic přes hory nazývá se po dnes lidem záhorským Záhorka, dříve Zágorka a lidé zdejší Zágorci, nyní málem po 2000 letech Záhorači. K Záhoří patřila dříve oblast Hradu nad Přílepy; bývalé panství Lukovské kolem Fryštáku a Holešova. Zajímavé jsou v četných osadách kopečky obtočené příkopem širokým «zámčiska». Bývaly na nich věže dřevěné a v nich přechovávaly se zbraně útočné a obranné pro osadníky. Zbraně opatrovali zemané, kteří konali vojenské služby, odrážejíce Římany od Dunaje. V nebezpečí ozbrojil se z věže každý 8.—10. muž z osady R. 358. píše Am. Marcellinus v dějepisu římském, že z jara císař Konstantin Vel. přitáhl s vojskem ze Srjemu k Dunaji a v Ostregonu (Ostřihom) přijal dobrotivě kňaza Záhoračů Arachara*) se zbrojným lidem svým (Al. Šembera, Západní Slované, str. 360), aby od něho přijal rukojmí, že bude pokojně žíti.

Takové zámečky jsou v Soběchlebích u kostela a na Slatině, v Oprostovicích, Nahošovicích, Šišmě, v němž nalezeno bronzové kopí, železné hřebíky, škváry železa, nedotavená ruda železná, kamený obuch, a vedle na poli jaspisové nožiky, šipy z křemele, střepey nádob ornamentovaných jako popelnice v blízké Pálenině; Sovadině, Dolních Něčicích a Hor. Újezdě. Zemané byli slechtou záhorskou. Dělením pozemků stali se děti jejich dvořáky a potomci jejich žijí posud v četných rodech. Vladykou severní části Záhoří byl asi zeman Symra na Hrachovci u Soběchleb. Tak se jmenuje lesík a vedle něho pole: na zahradě. Bývala zde tvrz. Mnoho sekerek a obuchů kamených v okolí této nalezených uložil jsem ve vlast. muzeu v Olomouci. Ten podělil své čtyři syny pozemky. Nejstarší byl zemanem, a tři dvořáky. Tak je to po dnes a tito tvoří kolonii Symři u Soběchleb. Po zavedení leního práva s poddanstvím v 13 stol. rozděleno Záhoří na panství: Keč, Helštýn, Obránsko (Bystřice), Křídlo (Holešov) a Dřevohostice, a postaveny zámky: Šaumburk nad Podhradní Lhotou pro Kelecko, Obránsko za hradiskem Hostýnem pro Bystřicko, Křídlo nad Chomýží pro Holešovsko, v Dřevohosticích a Helštýn.

*) Na Vsackn, Rožnovsku i na Záhoří posud jmenuje lid muže silného, velikého: Chachar. Snad je to dozvuk na kňaza či vladyku Zágorců Arachara, jak jej Říman po svém jazyku nazval.

Nyní žije lid opět ve volnosti sebeurčení. Kéž by tuto představení rodin a rodů užívali ku zvelebení svého kraje krásného, kde ničeho tak neschází, jako šetrnosti, střidmosti a účelné práce na poli a doma.

Ovčí nožice ve starých hrobech litevských.

(Litevsky napsal K. Aleknavičius, přel. V. Srba, farář v Partutovicích u Hranic, učenec, znalec litevské řeči, literatury a dějin.)

Rozkopávajíce staré hroby na Litvě a v Prusích mimo zbraně, nádoby, šperky dělníci nejednou vyhrabali i ovčí nůžky, t. i. nožice, jimiž se stříhá ovčí vlna. Učenci a badatelé dost si nalámali hlav, z jakých asi důvodů takové nožice dávány do hrobů. Tajemství odhalil sběratel starožitností, farář K. Aleknavičius, anť píše: Dobře se pamatuji dětských let, jak jednou za zimního večera matka přadla na kolovrátku, otec strouhal louče (světidla) a ostatní domácí, každý do své práce zabraný, po tichu pozývovali čekající na skrovnou večeri. Poříkav po matce večerní modlitbu, opřel jsem se o její kolena a poslouchal, co si dorostlí vykládali. Několikeré pohřby v sousedství obrátily řeč na milou smrt, vlastně na ty úklady, které zlá Giltina (= smrt) strojí mladým lidem. Matka chvilku se zamyslivši náhle se ozvala: divná věc, že za dnů našich nenajde se člověk, který by té Giltině zas jednou přistříhl jazyka, a přidala tuto příhodu jakéhosi prastarého odvážlivce. «Dávno, tuze dávno (všecky litevské pohádky začínají s těmi slovy) se vyprávělo, že svět jednou začal hrozně mřít. Jeden stařeček znamená, že mu bude za krátko zemřít, přivolal si k loži děti, příbuzné a sousedy, že jim jako něco poví a uloží. Když všichni byli zejití, pravil k těm, co stáli nejbliž u lože: milí braši, cítím, že co nevidět rozloučím se s vámi na vždy; po těch bolestech v těle poznávám, že Giltina se svým ošklivým jazyčiskem nelízlá mne jen na obylo (= žertem); její jedovatina svírá mi srdce. Já jsa už sestarálý a sestaraný za to nic se na ňu nehnevám, ale že zprovodila ze světa mé syny a pořád ještě moři sousedy, přátelé, ba i mladé lidi, to jí nemíním darovat. Stařec se odmlčel a po hodné chvíli poroučel: jak umřu, položte vedle mne ovčí nůžky, sem po bok — i ukázal rukou. Co pak budete, stařečku, s těmi nůžkami dělat? ptali se přítomní. — Uvidíte. — Jak že? Či přijдете k nám a povíte co jste dělali? — Porozumíte. — Jak pak porozumíme, když nám nyní nepovíte? — Zas po chvíli stařec se ozval: tož prosím vás, už mi jen ty nůžky položte vedle; jak Giltina přijde ke mně navlažit si jazyk morovinou a bliže se nachýlí, v té popadnu nůžky a šmik! ustříhnu konec jazyka jedovatinou napuštěného. — A tak se i stalo; stařec umřel, zmirání ustalo a lidé už tak zhusta nemřeli.»

Laskavý čtenář přisvědčí, že nemalé díky náležejí pohanskému Litvinovi za to, že Giltině přistříhl jazyka, jenom škoda, že — neustříhl v e t š í kus. — Že tato povídka je v pravdě lidová, prastará, dokládám se popelem svých milých rodičů, kteří byli prostinci ale z té duše poctiví venkovani a ryzí Litviní. Tolik Aleknavičius.

Pozn. Z pilné a svědomité práce Weckenstedtovy (Zkázky žemaitské) jde na jevo, že Giltina, spolu s jinými zosobněnými silami přírodními, byla sluzebným duchem anděla vyššího řádu, Šveistika (= asi našeho »anděla Záhubce«). Tito vyššího řádu andělé sloužili pak nejvyššímu Bohu, tvůrci nebe a země a soudci posmrtnému. Cizozemští spisovatelé jazyka litevského málo znali nadělali z těch andělů samé »bohy«, aby »pohanství« starých Litvanů a Prusů před světem hodně rozkřičeli a tím omluvili staleté krvavé ničení a hubení lidu nevinného, velmi příčinnivého a proto na ty staré doby značně — bohatého. Dnes o ten národní majetek rozdělili se »křesťanství« národové, německý, polský a ruský; sám lid litevský, kde ještě živoří, je hotovým žebákem.

Litevské pověry.

(Ze sbírky Volterisovy přeložil V. Srba.)

1. Ráno v nedělu velkonoční přines vody z cizí studně, ale co by žádný neviděl; napoja s ní koně, budou pěkný.

2. Když na jaře ponejprv ideš orat, obraceja koně nebo volky přiber pluhem něco hlíny ze sousedovy role, tož ti sběhne všechen hntj s pole sousedova na tvé.

3. Aby čerti »nocama« ti neprojižděli koní v maštali, třeba zastřelit straku nebo veverku a pověsit v maštali u stropu, a když ne to, tedy potři koně aspoň krtčí krví.

4. Když se housátka už lihnou, dlužno skořápky stejným vrhem poházet na jedno místo, housátka zůstanou ti pěkně pohromadě.

5. Aby husa snesla hodně vajec, dlužno v čas snášení houserovi sypat oves na vršek (starého) klobouka.

6. Posévaja ječmen okusuj prasečí ocásek, budeš mít dlouhé klasy.

7. V zelený čtvrtek skoro ráno hled bílého motýla chytit, chytna dej ho do bota pod šlapu, a chof s ním až do večera; to čině v pondělí velkonoční budeš mít moc kraslic (malovaných vajiček) v mrškut.

8. Maje se stěhovat do nového bytu, především jiným pusť tam oknem kočku se slípkou. Kdyby byt náhodou byl počarovaný, kočka se slípkou čary by na své hlavy stáhly, neboť čaroděj anebo stryga obyčejně takto zaříkává: »Ať zhyně, kdo první šlápne do toho stavení.«

9. Tři dni před Narozením Páně a před Vykříšením nemá se mlet, jsouť to dni čertovi.

10. Na zelený čtvrtek dlužno dobytek tříti rukama, aby se do kůže nezavrhly červi.

11. Kdo chytá ryby na udicu není tomu rád, řekneš-li mu »Pomož Pámbu«, neboť ryby potom zle »berou«.

12. Mužští, když se dají ostříhat, vlasy pečlivěji schovají, aby ptáčci nezanesli na hnízda, neboť od toho začíná bolet hlava; — a když si stříháš nehty, spal anebo dej za řadra, jinak čerti si je posbírají a shotoví si »širáky«.

13. Po slunce západu neradno máchat (prádlu) na jezerách, povídá se, že duše utopenců odpočívají v rákosu a když se máchá spadají do vody.

14. Na Zvěstování Marie Panny (25. března) obilí, s kterého miníš set, přehazuj rukama, vydá hojnou úrodu.

15. Uslyša ponejprv zakukat zezulku, tam kde stojíš naber trochu písku a přijda »dom« vysyp po jizbě, to prý vyhubí blechy.

16. Třísečka se stroma bleskem popáleného — dobrý lék od bolení zubů.

17. Když se na Boží Tělo čtou čtyři sv. evangelia, dobře si s březek u oltářičků natrhat haluzek; nastrokaja do děr krtičencových, vyplašíš krtky ze svých luk.

Hádkanky litevské.

(Ze sbírky Volterisovy přeložil V. Srba.)

1. Pevně stojí a mdlé visí, sám chlupatý, konec lysý (lískový oříšek).
2. Vidím neslyším, slyším nevidím (sníh—děšť).
3. Mořské panny: hedvábné vřkoče (leřky) a punčošky moknou ve vodě (rákosí, palach, šáší).
4. Prostřed dvoru koláč visí (měsíc).
5. Bílá role, černé zrní, houserem zoraná (psaní, list popsaný brkem).
6. Stojí kořeček, na kolečku dvoreček, v tom dvorečku sto-tisíce (mák).
7. Jedno čeká noci, druhé dne, třetí praví — mně dlužno oči pořád držet otevřené (postel, dveře, okno).
8. Otcův řemen neohnutý, matčina skříně nezavřená, synův koník nezdržený =neudržitelný.
9. Černý volek šáší láme (blecha).
10. Bez ruk bez noh na stroh vylez' (chmel).
11. Žily napínají se, kudly (chlupý) otfípají se, naháč díry hledá (osnova, niti, člunek tkalcovský).
12. Na babím vrchu železné volky ořou (když stříhají ovce).
13. Hubička koštěná, bradečka masatá, lata na latě a v latě díra (kohout).
14. Plná plachta odrobinek a mezi nimi krajíc (hvězdý, měsíc).
15. Pivo bez pěny, chlebíček bez střídy, krásná panna bez věnečka (moře, země, slunce).
16. Narostlo dřevo (= strom) bez kořenů, přiletělo ptáče bez křídel, přistoupila baba bez zubů, snědla ptáče bezkřídle (kúl v plotě, sníh, odměk).

Přísloví litevské.

(Ze sbírky Volterisovy přeložil V. Srba.)

1. Nová metla pěkně mete; zamět pořádně, to bude teprv pěkné.
2. Ani tam nenajdeš kopců z mouky nasypaných.
3. Co běháš jak kočka s puchýřem?
4. Ve své jizbě každý pánem.

Vitonice.

Příčiněním p. děkana a úřadu vrchnostenského v Lipníku vystavěla se r. 1821. škola »na zboře«, kde moravští bratří scházeli se dříve k modlitbě. Je to na konci dědiny a místě zastrčeném. V této škole dlouhá léta působil p. učitel Novotný, byl velice milován, zvelebil ovocnictví a zemřel u vysokém stáří 1836. Jeho nástupce p. učitel Šlesinger máje všeho ročně 95 zl. při četné rodině. Když pan učitel sestaral, ohluchl, přidali mu pomocníka s ponecháním služby. Zemřel r. 1844. Po něm zde působil blahé paměti p. učitel Pfeiler ode všech vážen 27 let a ve vlastním domku žil zde v odpočiněu do r. 1888. Po něm byl p. Bublík, bývalý pomocník. On opravil školu, opatřil pomůcky k názornému vyučování. Byl velmi horlivý v úřadě a pěstoval se zálibou květiny, přísný na pořádek a zvelebil nebívale vzdělání dětí.

Za starých dob chodili žáci ve Vitonicích za p. Novotného a Šlesingra na sv. Blažeje, koledou po dědině, hlavu pokrytou papírovou čepicí. Vkročivše do jizby, postavili se v řadě a zpívali dle vypravování staříčkého Jana Pechy.

1. Sem pospěšme, nemeškejme s líbostí bratrové a Bohu díky vzdávejme; s vroucností prozpěvujme: Kriste Spasiteli milý, ach, smiluj se nad námi!

2. Den radostný jest nám nastal bratrové, bratrové; zpívejme všichni s radostí vesele, vesele, by nás ráčil od zlého chrániti, chrániti a po smrti nás do nebe přijati.

3. Na den sv. Blažeje, podle toho obyčeje, budeme vám zpívat, chceme něco dostati.

4. Již pantáto s paňmamou poslechněte nás nemálo, skrz patrona našeho, Blažejíčka svatého.

5. Chceme my také věděti, máte-li vy jaké děti, pošlete je do školy, ať nezůstanou volí.

6. Mezi námi vyučí se zryzím mravům, také ctnosti; nemáte míti v nich nepravosti, budete míti z nich radosti.

7. Kdo své dítky miluje, vede je k dobrému; své syny dá do školy, ať se učí tomu:

8. Nejdříve Boha znáti Stvořitele svého víry vyučovati Krista Syna Jeho.

9. Z toho užitek bude, když víry nabude; víra, láska, naděje, k spasení prospěje.

10. Protož vy, rodičové, znáte ten užitek; dejte syny do školy, pokud je mladý věk.

11. Pak-li žáka nemáte, na papír nám dejte; pro jeden groš, nebo dva, jistě neschudnete.

12. Pantáto s paňmamou, nezdržujte nás tu, máme ještě dalekou my před sebou cestu!
(Pokračování příště.)

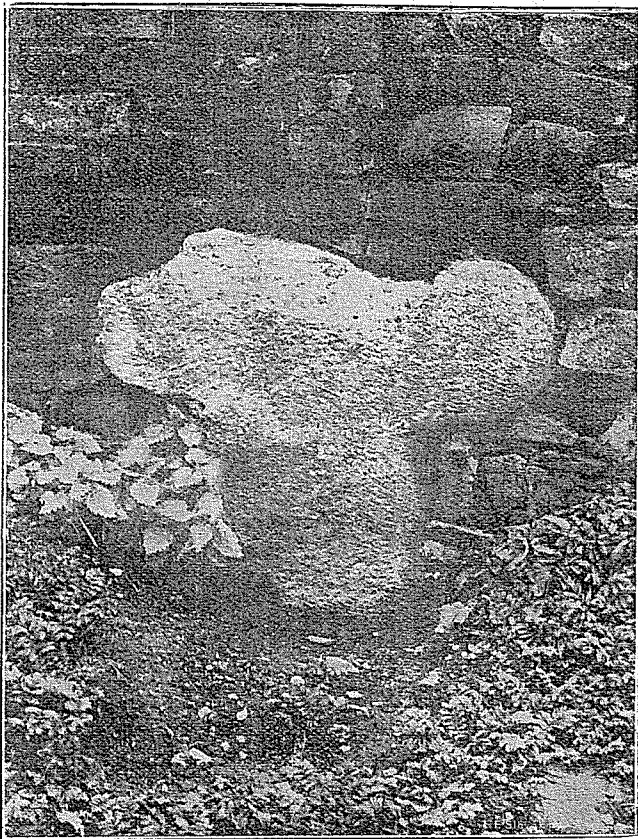
□ □ □

DROBNÉ ZPRÁVY.

Podáme vyobrazení některých křížů kamených místa označujících, kde sv. Cyril a Method kladli símě křesťanství dle podání selského lidu z pokolení na pokolení dochovaného po tisíciletí. Několik jich stojí severně Olomouce na pravém řehu Moravy, kde lítice válek nehubila obyvatelstvo, jako na

5. Zavři čertu dveře, vyleti párníkem (sklopceim na páru).
6. Co dřepíš jak koza na střeše?
7. Napovídals toho, že by se nevešlo ani na volí kůžu.
8. Viní hrnec kotel, a oba černí (od sazí).
9. Bařisko nebude bez čerta.
10. Jaký čas taký čin, jaký otec taký syn.
11. Od masa huba se ščíří, od kyšky zuby až škrčí.
12. Jak umím tak skáču.
13. Moskál — žádný hospodář, najeza se ide spat.
14. Za hloupou hlavu nohám pokuta.
15. Kde psík loká (žere pomýje) tam i šteká.
16. Jaký se narodil, taký i pojde.
17. Co nakope — bude sbírat.
18. Oči — moře; žaludek — peklo (propast).
19. Když ukradli koně, přidej i sedlo.
20. Snad máš kapradí květ, že všecko víš?
21. Lesní ptáče vždycky v les pozírá.
22. Vlastního hříchu nevychválíš, cizí ctnosti neztupíš.
23. Laciné maso psi žerou.
24. Kde ptáče neodleti, tam peři nezanechá.
25. Od zkazování vlk nestloustne.
26. Kde peníz ražený, tam i placený (= plati).
27. Co se vrtíš jak v měchu pes?
28. Aby tě zajíc pobodal! (= potrkal; po mor. aby tě husa kopla).
29. Když už vejce učí slípku, pak s Pánem Bohem!
30. Není domu, že by nebylo lomu (= nářků, svarů).
31. Tichá svině hluboko kořeny ryje.
32. Kdo s pláčem »prosí« (= vypůjčívá), s pláčem i vrácí.
33. I když oči se lekají, ruce přec udělají.
34. Chleba se najeza hledej koláčů.
35. Bída mnoho zmůže.
36. Co's vyplul, nespokneš.
37. Co komu, a hladnému chleba.
38. Zdvihl se jako lev a čapl jako — komár.
39. Hněvem lásky nevyženeš.
40. Neprošení páni — drzejší nad cigány.
41. Napřed zahod, potom najdeš.
42. Svě vždy nejpěknější, třebas bylo soví mládě.
43. Starému dobře lhát, a bohatému krást.
44. Hádají se o — prázdný měch.
45. S cizího voza dlužno slízt třebas na bařině.
46. Nepluj (= neplivej), abys neoblizoval (nenadávej, nebude třeba odprosu).
47. Přivykl jak svině hrachu
48. Práce, to ne zajíc, neuteče.

levém břehu. V Křelově stával na trávníku za osadou kamený kříž při cestě. Vozové nápravy otloukly jemu vrchní rameno, podobně jako na kříži u Hvozdné blíž Stípy, Lagiewniku u Bytomu na prusko-ruských hranicích v polovici cesty z Těšina do Čenstochova a u Kamjence v Sasku na břehu čer-

Kříž v Křelově.

ného Halštrofa. Nyní je Křelov rozšířen a kříž nalezl jsem ve zdi dvorku při č. 91. Za fotografování tohoto obrázku sešlo se několik lidí přihlížeti a Františka Přidalová, starší již žena, vypravovala, že na tom místě kázal sv. Cyrill a Method. Vděční lidé postavili ten kříž. Slýchala to od rodičů svých jako starobylé podání povědomé doma i v okolí.

REKLAMUJTE čísla nedodaná. Reklamace se nefrankují, nepečetí.